դարձել են իրանց աչքերը դէպի հիւսիս, դէպի Նորընտիր Նախարարը, յուսալով նրանից փրկութիւն իրանց ծանր, սահմանափակ ու կաշկանդված վիճակից։

Ռուսաստանի համարեա բոլոր համալսարանների ուսանողները մի մի ադրեսագիր (петиція) ուղարկեցին պ. Նախարարին իրանց բէկասորների միջնորդութեամբ։ Ընդհանուր միաբը այդ բոլոր ադրեսագիրների այն էր, որ պաշտօնապէս թոյլ տրուի ուսանողներին ունենալ իրանց սեփական ժողովները իրանց ներքին, ուսանողութեան վերաբերեալ պիտոյքները հոգալու համար միանգամայն անկախ կերպով, վերադարձվին այն բոլոր իրաւունքները, որոնցից զրկվել են ուսանողները այժմեան չափազանց խիստ համալսարանական կանոնադրութեան համաձայն։ Թէ ինչ հետևանք կունենան այդ ադրեսագիրները, դեռ ևս յայտնի չէ, միայն պ. Նախարարի բռնած ընթացքը և խօսքերը, որ նա արտասանել է այլ և այլ ուսումնարանական շրջաններում իր վերջին ճանապարհորդութեան ժամանակ՝ իրաւունք են տալիս յուսալու, որ հետևանքը անպատճառ բարի կը լինի։ Լրագիրներից տեղեկանում ենք որ ազգային լուսաւորութեան Նախարարութեան մէջ արդէն կազմվել են երկու յանձնաժողով. մէկը՝ գիմնազիաների վերաբերեալ անհրաժեշտ կարևոր փոփոխութիւնների համար, իսկ միւսը՝ համալսարանական այժմեան կանոնադրութիւնը քննելու և կերպարանափոխելու համար։ Ցայս Աստուած (և այս ամենքիս բաղձանքն է) որ յանձնաժողովները հանձնեն իրանց ցանկալի նպատակին և վերջ դնեն այն բազմաստեակ պրոտեստներին, որոնք լսվել են և լսվում են բազմաթիւ ծնողների բերանից և բաց անեն ուսանողների առաջև մի լայն ասպարէզ ազատ և ինքնուրոյն կերպով զարգանալու իրրև ազատ քաղաքացիներ։

Առ այժմ կատարված ուրախալի նորութիւններից մէկն այն է, որ Օդեսայի համալսարանի ուսանողներին, պ. պ. պրոֆէսսորների խնդրանքով, թոյլ է տուած ունենալ սեպհական ընթերցարան։ Այս համար կազմված է մի յանձնաժողով նոյն իսկ պրոֆէսսորներից իրագործելու միջոցների մասին հոգալու։ Մի և նոյն ժամանակ համալսարանական վարչութիւնը մտադիր է, ինչպէս տեղեկանում ենք հաստատա ադրեսից, բարեխօսել ուր հարկն է վերականգնել 1863 թ. համալսարանական կանոնադրութիւնը։ Իսկ քաղաքային դուման վճռել է խնդրել ժողովրդական լուսաւորութեան պ. Նախարարից աւելացնել այժմեան երեք ֆակուլտէտների վրա և չորրորդը, այն է՝ բժշկական ֆակուլտէտ և իրաւունք տալ բէալական ուսումնարանների աշակերտներին (որոնց թիւը այստեղ շատ շատ է), իրանց դասընթացքը աւարտելուց յետոյ, մտնել համալսարանի ֆիզիկո-մաթեմատիկական, բնագիտական և բժշկական բաժինները։ Այս մասին առայժմ էլ խնդրված է եղել, բայց խնդիրքը մնացել է անկատար։ Համալսարանական վարչութիւնը անձամբ երկու անգամ խնդրվել է նախկին Նախարարից թոյլ տալ բէալական ուսումնարաններում աւարտածներին մտնել համալսարանի վերոյիշեալ բաժինները, եթէ ոչ իրրև ուսանողներ, գոնէ իրրև ազատ ունկնդիրներ, բայց պատասխան է ստացել, թէ նրանք (այսինքն բէալական ուսումնարաններում աւարտածները) պատրաստ չեն համալսարաններում դասախօսութիւնները լսելու։ Այն ինչ մի և նոյն Նախարարի կարգադրութեամբ թոյլ է տուած բոլգարներին, որոնք աւարտել են ռուսաց բէալական ուսումնարանները, ազատ ունկնդիրներ լինել համալսարաններում և ենթարկվել ամենայն տարի քննութեան հաւասար բուն ուսանողների հետ և վերջումը ստանալ վկայական, որ ունի մի և նոյն զօրութիւնը, ինչ որ ունի դիպլոմը։ Ցարիների փոքր բոլգարների վերաբերութեամբ և յայտնի պրոֆէսսորների (Մենդէլէեվի, Բէկետովի, Մէչնիկովի և ուրիշների) վկայութիւնները պարզ ցոյց են տալիս, որ բէալական ուսումնարանների աշակերտների ճանապարհը փակած է բոլորովին անիրաւաբար և ի զուր չէ, որ ռուսաց մամուլը նրանց անուանում է վարիր որդիներ։

Ս. Սաֆրազեանց

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

— Նոյեմբերի 1

Կրօնը մարդուս ներքին ազատ համոզմունքն է, անբռնաբարելի հաւատքն է, սրտի և հոգու զգացմունքների ներդաշնակաւորութիւնն է երկնային ուշարտի մէջ։ Կրօնը մարդուս երկրից երկինքը բարձրացնող, գերբնական սփոփանքներով մխիթարող, մեր ներքին աշխարհը մաքրող, ազնուացնող, զգոյն անհանգիստը և սանձող զօրութիւնն է։ Իսկ որովհետև մարդերի սրտերը, բնաւորութիւնները զանազան են, ուրեմն մի և նոյն բանը չէ կարող բոլորի վրա էլ հաւասարապէս ազդող, տիրող դեր կատարել, այն, որ մէկի համար քաղցր է, միւսի համար կարող է դառը լինել, և այլն։ Կրօնը այնքան ազդու, այնքան իշխող, այնքան սուրբ և վեհ կը լինի մի մարդու համար, որքան որ նա ինքնայօժար, ինքնակամ, ինքնատեղծ, ինքնարարդ կը լինիր։ Ներքին, իւրական, համոզմունքն է միայն, որ կարող է մարդուն իրան ծառայեցնել—Հպատակեցնել։ Արտաքինը անոյժ է, թոյլ է, տկար է մարդուն դեկավարելու մէջ.—խօսքս բռնակալութիւնների վրա չէ։

Ցեղէբ ահա այն մարդուն, ինչպէս անվրդով, ինչպէս խաղաղ, յօժարական, ստեղծագործութեամբ բարձրանում է կախաղանի, կառնոնարանի վրա, տեսէք, ինչպէս նա ցուրտ արշամարշանքով, քաջութեամբ լի գրում, անվներ հոգով բարձրանում է աւտա-դա-ֆէի վրա։ Նա բարձրանում է մահ ընդունելու, նա գնում է մեռնելու առանց ափ ու վախի, առանց իր կեանքի համար զղջալու, առանց իր կեանքը ափսոսալու։ Այդ ներքին համոզմունքն է, այդ ներքին ձայնն է, ներքին հաւատքն է, որ քաջալերում է նորան, որ մղում է դէպի մահ, իսկ այդպիսի մի համոզմունք չէ կարելի սարսռալի արտաքայտել պտի մէջ։ Նա ներքին ձգտումների ինքնակամ համագումարն է։ Այո, սա մի ճշմարտութիւն է, մի ակամա է, որի հակառակը ուզում են ապացուցել մոլեռանդները, հնադարեան ֆանատիկներ. սակայն այդ անհնար է, նրանց չի աջողվի։ Մի բան քանի որ հիմնված չէ առողջ գատողութեան, ճշմարիտ լոգիկայի վրա՝ զուր է պաշտպանել։ Հաւատալ դէպքում պաշտպանողները ցոյց կը տան աշխարհին իրանց խելքի և հասկացողութեան չափը, ինչպէս էլ որ ցոյց տուին։ Այո, կրօնը չունի ազդեցութեան գոյութեան վերաբերութեամբ այն նշանակութիւնը, ինչ որ աշխատում են տալ մոլեռանդները։

Մարդկութեան պատմութիւնը եթէ մի կողմ թողնենք, վեր առնենք հէնց միայն մեր պատմութիւնը, նա էլ մեր ասածը կապացուցի։ Հայերը հայ էին աստուածպաշտութեան ժամանակ, հայ էին հեթանոս, կռապաշտ, հայ էին քրիստոնեայ, լուսաւորչական ժամանակ։ Եթէ մեր պատմութիւնը մեզ անուանէր հայ միայն այն ժամանակ, երբ լուսաւորչական էինք, այդ պարզապէս առանց ընդդիմախօսելու կը խնարհվինք պատմութեան առաջ, բայց որովհետև մեր ազգութիւնը միշտ անփոփոխ է մնացել և նոյն հայը թէ հեթանոս, թէ աստուածպաշտ, թէ քրիստոնեայ, թէ կռապաշտ և թէ լուսաւորչական ժամանակներում, հայը մի և նոյն հայն է եղել, թէ ազատասիրական իշխանութեան, թէ Հայկազանց հարստութեան, թէ օտարներին հպատակութեան, թէ անիշխանութեան և թէ իշխանաւորութեան ժամանակ, թէ հայութիւնը միշտ անփոփոխ է եղել ու մնացել կրօնի փոփոխականութեան շրջանների մէջ, ապա ուրեմն՝ նա, հայը, հայ էլ կը մնայ միշտ, քանի կը ճանաչէ հայութիւն, քանի հիմնայ իր պատմութիւնը, քանի հոգով ու սրտով կապված կը լինի իր հայրենիքի հետ, մանաւանդ՝ քանի կը խօսի հայերէն։ Այս իրողութիւնը մեր այժմեան դրագրագիտութիւններից չատ լաւ էր հասկացել մեզանից մօտ 4000 տարի առաջ մեր Արամ նահապետը։ Սա չէր դրագրում օտարներին թողնել կրօնը հայութեան մէջ ձուլվելու համար։ Սա բաւական էր համարում միայն հայերէն խօսել։ Բայց գժբախտաբար դեռ մեր օրերում զգենվում են անհատներ, որոնք աշխատում են, չը գիտենք իրանց ազգութեան թէ անձնական հակակրութեան կամ կապիտների պատճառաւ, այս թէ պատմական և թէ առողջ գատողութեան սասդ պրագրումը ջրել...

Մենք «Մշակի» հետ միասին կրկին ու կրկին կասենք, թող հայը խօսի հայերէն, գիտակցաբար ճանաչի իր ազգութիւնը, կենսաբանայ իր օրօրոցի մէջ, անձնազոհութեան չափ հաւատարիմ մնայ հայութեանը, իսկ լուսաւորչականութիւնը, թէ միւս ականութիւնը—կրօնը նրա ներքին համոզմունքն է, ոչ ոք իրաւունք չունի ձեռնամուխ լինելու նրա այդ անձնական սեփականութեանը։

Եթէ չը լինի խաւարը, չի գնահատվի լոյսը, այսպէս էլ եթէ չը լինէին «Մեղու», «Պտակ», «Արարատ», չէր գնահատվի «Մշակը»։ «Մշակը» զարթեցրեց կրօնական հարցը և «Մշակն» էլ դրեց այդ հարցը իր պարզ ու ճիշտ չրջանակի մէջ։ «Մշակն» էր, որ հարերիս մէջ առաջին անգամ դուռս փրօնը անձնական ազատ համոզմունք է.» և սա մեր պատմութեան մէջ ոսկէ տառերով պիտի գրօշնվեն։ Թող խաւարամտները խաւարը պատեն։ Թող մեռեալները իրանց մեռելները թաղեն, մեզ փոյթ չէ։

Վ. բոյր

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

— 20 Հոկտեմբերի

La fin couronne l'œuvre.—Եթէ մի փոքր հայացք դարձնելու լինենք մեր տեղացիների թէ հասարակական և թէ ազգային գործերի վրա, կը տեսնենք, որ չուշցիկ (սակաւ բացառութեամբ) ոչ մի ժամանակ իրանց սիրած մի որ և իցէ հասարակական գործը կատարելագործ ի գլուխ տարած չեն. դիմենք փաստերի։ Ցաստակ տարիներ անցնում են, որ Ղազանչեցի անուանված հարուստ ժողովուրդը ձեռնամուխ եղաւ դնել մի նոր գործ, սկզբում չը նայեցին իրանց առատ նուէրներով օժանդակել այդ ձեռնարկութեանը մի փառաւոր վարձատրութեան տալու համար։ Մինչեցան 60,000-ներ, եկեղեցու սիրտերը բարձրացան մինչև կամարները, և երբ եկեղեցին ըստ մեծի մասամբ չմնված էր և մնում էր վերջի կամարները միացնել և ծածկել, այն ժամանակ մեր հասարակութիւնը տեսնելով անգործ ծախքերը, մինչդատարն գրեթէ սառեց այդ գործում։ Հանգուցեալ պ. Խանդամիրեանցը իր վրա էր առել այդ չինութեան ապարատը իր ծախքով, եթէ հասարակութիւնը թոյլ կը տար նրան իր անուանը արձանագրել եկեղեցու յիշատակարանի վրա, իրր գլխաւոր հիմնադիր նոյն եկեղեցու։ Ի հարկէ, այդ առաջարկութիւնը չընդունվեցաւ հասարակութեան կողմից. պ. Խանդամիրեանցի իր մահից առաջ կատարած պ. Բէկլարեանցի մօտ գործվող 12,000 բուբլին «տաստաձաստանոյ գործի համար, նոյն իսկ սոյն եկեղեցու չինութեան առթիւ է, իմ կարծիքով։ Անցնում են տարիներ, բայց ոչ ոք չէ մտածել և չէ էլ մտածում այդ մասին, և տաղարդվող նուէրատուներից մի քանիսը անյաջող հանգամանքից չը վճարեցին իրանց տաղարդածի մի մասը...

Երկար խօսեցին այստեղ մի բէալական ուսումնարան ունենալու համար, ասացին, խորհեցին, գրեցին, բայց այս տարի էլ ոչինչ չունեցանք։

Սեր երիտասարդ սիրողները թատրոն հիմնեցին, իրրև մշակաւոր թատրոնական բեմ, նոքա պատրաստեցին բոլոր հարկաւորեալ աւարկաները. առաջին ներկայացումից ունեցան մի 30 բուբլու չափ էլ մնաս, յետոյ ամէն բան մնաց ու մնաց անգործարկելի....

Ընթերցարանի համար երկու տարի է, որ խօսում են, գրում են, անդամներ են ժողովում, բայց այդ օգտակար ընթերցարանի հոտն անգամ չը կայ։ Բայց Ռուսաստանցիները ասում են, որ հարա երկար տարիներ են հարկաւոր, սպասենք, եթէ մենք չը տեսնենք, մեր թոռները հօ կը տեսնեն։

Շուշցիկ բուլվար չինեցին, սկզբներում փոքրը ինչ զուարճացան նրանով, բայց մի քանի չաբթից յետոյ բուլվարը կապել տուին մօտակայում պատճառած աւազակութեանց և մարդասպանութեանց առթիւ, որովհետև բուլվարը գիշերներն անգամ բաց էր, և դրա համար գիշերը թաղերի խուժերը պտտվում էին այդ տեղ, չարս օր չանցաւ, որ բուլվարի մէջտեղ չինված բեսեդկայի վարագոյրն էլ գիշերով գողացան տարան... Աստուած դրա հոգին էլ լուսաւորէ....

Մահտեսի Անդրէաս Գեանդեցեանցը բաւական ծախքեր անելուց յետոյ, երկար հեռաւորութիւնից կարողացաւ բաւական քանակութեամբ մի ջուր բերել քաղաքին գրեթէ մօտ, բայց պատահելով անյաջող և միանգամայն ճախրող դիպուածների, նա անկարող եղաւ իր սկսած գործը ի գլուխ տանել։ Նա սկզբում չը համաձայնվեցաւ, թէև Շուշու հասարակութիւնը իր վրա առեց այդ ջրի քաղաք հասցնելը, որ մինչև բաւական քանակութեամբ, իրր կենսական անհրաժեշտ պիտոյք, մեծ օգնութիւն կարող էր տալ քաղաքացիներին։ Անցնում են տարիներ, կրկնում եմ, անցնում են տարիներ, էլ ոչ հասարակութիւնն է մտածում մի կերպով բերել տալ յիշեալ ջուրը և ոչ էլ պ. Անդրէասի ներկայ դրութիւնը թոյլ է տալիս այդ ձեռնարկութիւնը կատարելու։ օրեցօր ջրի խոցովակները և հարկատու տեղերը փչանում են..

Թանգութեան մէջտեղից հասարակութիւնից հաւաքած փոգերից մի գումարով կամենում էին մի մշտական ցորենի պահեստ շինել, բայց երբ թանգութիւնը անցաւ, էլ ոչոք այդ մասին մտածող չը կայ, բայց թէ այդ մասին կը փոշմանեն թէ ոչ,—այդ ապագան ցոյց կը տայ։

Շատ խնդիրներ կան, որոնց մասին կը խօսվի իր ժամանակին, առ այժմ այսքանով բաւականանալով, կը ցանկանինք, որ Շուշու հայ հասարակութիւնը ուշադրութիւն դարձնէր յիշեալ խնդիրների վրա։

Օտարական

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

— ՎԱՐԴԱՆԵՑԻՆ գրում են մեզ, թէ բոլորովին սուտ է այն լուրը, իբր թէ այս գիշերի հասարակութիւնը բոլոր չէ մատուցել հոգ. Իշխանութեանը տէր-Գարեգին քահանայի անիրաւութիւնների մասին, խնդիրքը մատուցված է տեղային յաջորդին, որը կենսաթոռիայի միջնորդութեամբ պէտք է ուղարկէր Էջմիածին։ Բայց եթէ Էջմիածնից մինչև այսօր չէ ստացել յիշեալ խնդիրքը, այդ պէտք է վերաբերել կենսաթոռիայի անկարգութեանը, որը խնդիրքը իր մօտ է պահել և ուշացրել է ուղարկելու։ Նոյն խնդիրքի մէջ յիշված է 170 տարբերգողների բողոքը։ Եթէ այս անգամ ևս հոգ. Իշխանութիւնը ուշադրութիւն չի դարձնի նրանց դատի վրա, ստիպված կը լինեն մի օտար եկեղեցու գիրկն ընկնել։

— Մեզ խնդրում են յայտնել, որ երկուշաբթի օր, նոյեմբերի 17-ին լինելու է Թիֆլիսի ռուսաց օպերայի երգիչ պ. Բատիլի բէնեֆիս։ կը տրվի «Հրէուհի» Հալեվիի օպերա։

— Նոյեմբերի 9-ին, կիրակի օր Թիֆլիսի տաճարներում և անուանի մարդիկ հայ հասարակութենից հաւաքվեցան առաջնորդարանում, որպէս զի պատասխան տան Կ. Պոլսի Ներսէս պատրիարքի գրութեանը, որ խնդրում էր փող ժողովել Թիֆլիսում և օգնել Թիւրքաց Հայաստանի սովամահներին։ Մի քանի ժամուայ մէջ գումարվեցաւ ինն հազար բուբլ, որ և կուղարկվի պատրիարքին, կամ տուվեալ մասնաժողովին։ Նոյն տեղ խնդիր զրուեցաւ որ շատ լաւ կը լինէր ունենալ Թիֆլիսում մի մշտական ընկերութիւն, Բաքուի Մարդասիրական ընկերութեան պէս, փոխանակ միշտ արտակարգ նիստեր կազմել որ և է հանգանակութեան առթիւով։

— Թիֆլիսի Վանքի մայր-եկեղեցու աւագ քահանայ Ծերունի տէր-Յովհաննէս Արգանան, որ յարգված է ամբողջ Թիֆլիսի հայ հասարակութենից, մի ինչ որ Մամբրէ վարդապետի կարգադրութեամբ կարգազրված է եղած մի իրր թէ չրնաս պսակի կատարելու համար։ Ասում են որ այդ պսակը մի առիթ է միայն, իսկ բուն պատճառը նոյնն Մամբրէի ատելութիւնն է դէպի Ծերունի քահանան, իսկ երկրորդը առնարկան նպատակն է։ Բանը դրանումն է որ տէր-Յովհաննէս աւագ քահանան բաւական հարուստ մարդ է և Մամբրէն չատ լաւ գիտէ որ մեծ չատ չը կայ կարգազրած անելու մի որ և է աղքատ քահանայ, իսկ հարուստին կարգազրած անելը չատաչէտ է, որովհետև քահանի մի չաբթից յետոյ կարելի է նրան ամլարկել տալ. մի բան տալը, և դարձեալ քահանայութեան իրաւունքը քեզ կը վերադարձնեմ։ Խորհուրդ կը տայինք տէր-Տօրը մի բան ուղարկել Մամբրէին, մինչև նա մինչև այժմ չը գիտէ, որ թեմիս կառավարութիւնը, ինչպէս ասացինք, դարձել է թիւրքաց մի փաշայութիւն։

— Լսում ենք որ Թիֆլիսի հայոց եկեղեցիներում ընտրված 60 պատգամաւորները, որոնք պէտք է ընտրեն Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձուներին, վճռել են գիմել Վեհափառ Կաթողիկոսին, խնդրելով նրան, որ վերջապէս նշանակի մի թեմական առաջնորդ Վրաստանի և Իմերիայի հայոց թեմի համար, որ Աթանասիոսի աղքատիկոսարանի մահից յետոյ մնում է մինչև այժմ առանց առաջնորդի։

—